

20

de întrebări și răspunsuri
despre

Immanuel Kant

Mircea Flonta (născut în anul 1932) este profesor consultant la Facultatea de Filozofie a Universității din București. Între domeniile sale de preocupări se numără epistemologia clasică și analitică, teoria cunoașterii științifice, precum și filozofia lui Immanuel Kant și cea a lui Ludwig Wittgenstein. A tradus, în colaborare, din operele filozofice ale lui David Hume, Immanuel Kant, Albert Einstein, Moritz Schlick, Karl Popper și Ludwig Wittgenstein. A publicat, de asemenea, în țară și în străinătate, numeroase studii și articole în aria sa tematică de interes.

Opere: *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analicității* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1975); *Perspectivă filozofică și rațiune științifică. Presupoziții filozofice în știința exactă* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1985); *Filozoful-rege? Filozofie, morală și viață publică* (coord., Humanitas, 1992); *Cognitio. Introducere critică în problema cunoașterii* (ALL, 1994, 2008); *Imagini ale științei* (Editura Academiei Române, 1994); *Cum recunoaștem Pasărea Minervei. Reflecții asupra percepției filozofiei în cultura românească* (Fundăția Culturală Română, 1998); *Gânditorul singuratic. Critica și practica filozofiei la Ludwig Wittgenstein* (Humanitas, 2008); *Darwin și după Darwin. Studii de filozofie a biologiei* (Humanitas, 2010).

mircea
flonta

20

de întrebări și răspunsuri
despre
Immanuel Kant

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Silviu Nicolae
Coperta: Răzvan Luscov
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FLONTA, MIRCEA

20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant / Mircea Flonta. –

București: Humanitas, 2012

ISBN 978-973-50-3842-7

14(430) Kant, I.

929 Kant, I.

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

„Această coborâre la nivelul conceptelor populare este, firește, foarte lăudabilă dacă a fost precedată de înălțarea la principiile rațiunii. [...] Putem deveni pe drept cuvânt populari abia după ce am dobândit o pătrundere precisă a lucrurilor.“

Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	9
1. De ce este socotit Kant un filozof de seamă?	11
2. Ce fel de om a fost Kant?	19
3. Este importantă cunoașterea personalității lui Kant pentru înțelegerea operei sale?	27
4. Cum a evoluat gândirea filozofică a lui Kant? O privire de ansamblu asupra operei	35
5. Cum scria Kant?	43
6. Ce este filozofia critică sau critica rațiunii pure?	55
7. Ce putem ști?	65
8. Cum sunt posibile judecățile sintetice <i>a priori</i> ?	71
9. Cum este posibilă experiența? Revoluția copernicană	83
10. Ce este idealismul transcendențial sau critic? Fenomene și lucruri în sine	93
11. În ce constă deosebirea dintre utilizarea ilegitimă și utilizarea legitimă a ideilor rațiunii?	103
12. Ce este rațiunea practică pură?	113

13. Ce dictează rațiunea practică pură? Conștiința datoriei și imperativul categoric	123
14. A ști și a crede. Cum poate fi asigurată existența finței supreme și a nemuririi sufletului?	137
15. În ce fel subordonează Kant religia moralei? . . .	147
16. Cum orientează morala imperativului categoric modul de a gândi asupra dreptului și a politicii?	155
17. Cum a văzut Kant luminarea și progresul omenirii?	165
18. Există și alte principii <i>a priori</i> în afara celor ale cunoașterii și ale moralității? Despre puterea de judecare	173
19. Cum a fost și cum este receptată filozofia lui Kant în lume?	183
20. Dar în cultura română?	195

1

De ce este socotit Kant un filozof de seamă?

În cărțile de filozofie sau în multe alte cărți în care se vorbește despre filozofie și despre filozofi întâlnim adesea numele Kant. În ultimele două secole, nu există probabil un nume de filozof care să fie atât de des amintit, poate cu excepția lui Platon și Aristotel. Atât profesioniștii filozofiei, cât și mulți intelectuali de rang înalt cad de acord că gânditorul din Königsberg și-a adus o contribuție de mare însemnătate la așezarea fundamentelor ideatice ale lumii în care trăim astăzi, că opera lui exprimă cel mai bine și mai deplin spiritul gândirii moderne. Deja un contemporan mai tânăr al lui Kant, Friedrich Schelling, al cărui drum în filozofie a fost foarte diferit, invoca, la moartea filozofului, în 1804, „aurul pur“ al gândirii sale. Arthur Schopenhauer aprecia conceptele introduse de Kant, în primul rând distincția lui dintre fenomen și lucru în sine, ca fiind temelia oricărei filozofii, scriind că „doctrina lui Kant produce în orice minte care a înțeles-o o schimbare

fundamentală atât de mare, încât poate fi considerată o renaștere spirituală“. La distanță de un secol, Karl Jaspers îl socotea pe Kant unul dintre cei trei mai de seamă filozofi din toate timpurile, alăturându-l lui Platon și Sfântului Augustin. După părerea lui Jürgen Habermas, cel mai cunoscut filozof german în viață, Kant a fost cel care a inaugurat discursul filozofic al modernității. Iar Hilary Putnam, unul dintre cei mai influenți filozofi americani contemporani, merge chiar mai departe, afirmând că „abia prin opera lui Kant aproape toate problemele filozofiei ating acea formă în care ele devin cu adevărat interesante“.

Cei care nu au beneficiat de o instrucție filozofică se vor întreba, în mod firesc, ce temeiuri au asemenea aprecieri. De ce a fost recunoscut Kant drept un rege al cugetării, drept filozoful prin excelență al timpurilor noi, de către atâtea minți strălucite?

Comentatorii operei au dat răspunsuri diferite la întrebarea dacă există un nucleu al gândirii sale, acel nucleu a cărui dezvoltare este sistemul filozofic constituit prin succesiunea de scrieri deschisă prin publicarea, în 1781, a *Criticii rațiunii pure*. Ei par să fie însă de acord că există anumite motive conducătoare (*Leitmotive*) care țin împreună opera, motive care exprimă tot atâtea convingeri fundamentale, ireductibile ale gânditorului.

Prima dintre acestea este încrederea în rațiune, o încredere pe care Kant o împărtășește, de altfel, cu alți gânditori importanți ai erei moderne. La Kant, aceasta a fost însă o încredere lipsită de orice semeție sau pretenție absolutistă. Filozoful a fost pătruns de convingerea că puterile rațiunii omenești sunt limitate, că ele nu sunt pe măsura celor mai înalte aspirații spre cunoaștere și înțelegere pe care le pot nutri ființe înzestrate cu rațiune. În una dintre ultimele sale scrieri, cea despre religie, Kant își exprima bunăoară îndoiala că o comunitate omenească ar putea deveni vreodată o comunitate etică, o comunitate de ființe care respectă drepturile și năzuințele altora așa cum ar dori să fie respectate drepturile și năzuințele proprii. Și se întreba: „Cum ne putem aștepta ca dintr-un lemn atât de strâmb să fie cioplit ceva cu desăvârșire drept?”

În ciuda unei conștiințe acute a limitelor rațiunii omenești, Kant a susținut, cu deplină consecvență, că întemeierea pe exercițiul rațiunii a cunoașterii, a deciziei și a acțiunii este expresia supremă a autonomiei și demnității acestei ființe fragile. Judecata care se sprijină pe temeuri raționale o opunea celei care pornește de la prejudecăți, de la tradiții și se întemeiază pe autoritatea instituțiilor și a persoanelor sau pe intuiție și sentimente. Kant a socotit că rațiunea este instanța supremă care decide asupra tuturor

pretențiilor ce privesc cunoașterea, moralitatea, dreptul, autoritatea politică, religia sau judecata estetică. Rațiunea este suverană deoarece se supune doar legilor pe care și le dă ea însăși. În acest sens, rațiunea este autolegislatoare. Examenul critic la care a supus Kant rațiunea teoretică și practică – rațiunea orientată spre cunoaștere și rațiunea care întemeiază moralitatea – urmărea să fundamenteze tocmai pretenția acesteia de a reprezenta instanța supremă. Nici un alt proiect de întemeiere a autorității rațiunii nu a avut o anvergură și ambiții comparabile.

Modul de a gândi al lui Kant poate fi considerat pe deplin reprezentativ pentru spiritul acelei epoci a culturii vestice care a fost numită epoca luminării. Una dintre scrierile sale de mică întindere, cu titlul *Ce este luminarea?*, publicată pentru prima dată în 1784, începe cu următoarele rânduri memorabile: „Luminarea este ieșirea omului din starea de minorat, a cărei vină o poartă el însuși. Starea de minorat este neputința de a se servi de intelectul său fără a fi condus de altcineva. Te faci tu însuși vinovat de această stare atunci când cauza ei nu se află în lipsa intelectului, ci în lipsa fermității și a curajului de a te sluji de el fără a fi condus de altcineva. *Sapere aude!* Ai curajul să te servești de propriul tău intelect! Aceasta este, prin urmare, deviza luminării.“

Kant a îndrăznit să afirme concluziile către care a fost condus de analiza sa a puterilor și limitelor

rațiunii într-o epocă, într-un climat politic și religios, în care dreptul de a supune examenului critic temeiurile autorității oricărei învățături sau instituții era departe de a fi ceva de la sine înțeles. Iată cum a exprimat filozoful angajarea lui față de această cauză, în „Prefața“ primei ediții a *Criticii rațiunii pure*: „Secolul nostru este adevăratul secol al criticii, căreia totul trebuie să i se supună. Religia, prin sancțiunea ei, și legislația, prin maiestatea ei, vor de obicei să i se sustragă. Dar atunci ele provoacă împotriva lor bănuieli întemeiate și nu pot pretinde stima sinceră, pe care rațiunea o acordă numai aceleia care a putut face față examenului ei liber și public.“ Kant exprima în acest fel ceea ce el socotea a fi spiritul însuși al gândirii filozofice. Acestui spirit el i-a rămas fidel în toate întreprinderile sale, în toate cercetările în care s-a angajat. Iar atunci când, la bătrânețe, a fost admonestat de autoritatea regală pentru scrierea sa despre religie, răspunsul său a fost tăcerea, și nu renegarea a ceea ce afirmase. Modul cum s-a comportat, și în această împrejurare, i-a adus prețuire chiar și din partea învățaților care nu îi împărtășeau ideile.

O altă convingere fundamentală ce acționează ca motiv conducător al gândirii lui Kant a fost înțelegerea ființei raționale ca ființă liberă. Omul este liber în măsura în care decide și acționează potrivit legii pe care i-o dă propria rațiune. Este sensul în

care ființa liberă este ființa autonomă (gr., *autos* = în-suși, *nomos* = lege), în opoziție cu ființa a cărei voință este determinată de o instanță, de o autoritate exterioară. Emanciparea omului este caracterizată de Kant drept trecere de la heteronomie (gr., *heteros* = altul) la autonomie. Kant dezvoltă în mod independent o temă a contemporanului său Jean-Jacques Rousseau, care scria, în *Contractul social*, că libertatea este „supunerea față de o lege pe care ne-o prescriem noi înșine“. Refuzul oricărei determinări heteronome, din partea autorității politice, a tradiției, a înclinației era pentru Kant afirmarea libertății în sens negativ, iar urmarea neabătută a ceea ce prescrie rațiunea exprima libertatea în sens pozitiv.

Ființa rațională, ca ființă autonomă, liberă, este o ființă responsabilă. Iar înțelegerea ființei raționale ca ființă responsabilă se exprimă în conștiința datoriei. Dând ascultare vocii rațiunii, credea Kant, ne facem datoria. Mai întâi, rațiunea ne poruncește să facem tot ce ne stă în putință pentru a ne dezvolta și pune în valoare predispozițiile și talentele cu care am fost înzestrați. În al doilea rând, ea ne cere să oferim, prin rodul străduințelor noastre, foloase care să întoarcă, într-o anumită măsură, ceea ce am primit prin educația de care am avut parte, prin înlesnirile de care ne-am bucurat din partea semenilor, beneficiind de rezultatele muncii multor generații.

Într-un cuvânt, datoria constă în autoperfecționare și în servirea semenilor. Rațiunea este una, și ceea ce prescrie ea drept datorie pentru ceilalți va prescrie în egală măsură pentru fiecare dintre noi. Idealul lui Kant a fost o comunitate a ființelor raționale în care nici un om nu-l va trata pe altul drept un mijloc subordonat scopurilor sale.

În folosirea obișnuită a cuvintelor, este un semn de modestie să spui, atunci când ceea ce ai făcut este apreciat de alții, „Nu mi-am făcut decât datoria!“. Așa cum a înțeles-o Kant, împlinirea datoriei reprezintă însă cel mai înalt merit. Nimeni nu a închinat un elogiu mai plin de patos datoriei decât adversarul entuziasmului nedisciplinat, al exaltării romantice, moderatul, mereu egalul cu sine Kant. Iată un pasaj din *Critica rațiunii practice*: „Datorie! Nume sublim și mare, tu, care nu cuprinzi în tine nimic agreabil, nimic care să includă insinuare, ci reclami supunere, care totuși nici nu ameninți cu nimic care ar trezi în suflet o aversiune naturală și l-ar înspăimânta pentru a pune în mișcare voința, ci doar stabilești o lege care-și găsește prin ea însăși intrare în suflet și care, totuși, își câștigă ea însăși, în ciuda voinței, venerație (deși nu totdeauna ascultare); înaintea căreia amuțesc toate înclinațiile, deși în taină acționează împotriva ei: care ți-e obârșia demnă de tine și unde să găsim rădăcina descendenței tale

nobile, care respinge cu mândrie orice înrudire cu înclinațiile, rădăcină din care trebuie să derive, ca din originea ei, condiția indispensabilă a acelei valori pe care numai oamenii înșiși și-o pot da?“

La întrebarea de ce Kant a fost și este socotit un filozof atât de însemnat răspunsul ar putea fi, prin urmare, că în centrul gândirii moderne stau teme și idei care au constituit motivele conducătoare ale filozofiei sale. De mai bine de două secole, reflecția filozofică este în mare măsură orientată de întrebări care și-au căpătat formularea clasică prin opera lui Kant. În partea finală a *Criticii rațiunii pure*, Kant afirmă că „tot interesul rațiunii (atât cel speculativ, cât și cel practic) e cuprins în următoarele trei întrebări: «Ce pot ști?», «Ce trebuie să fac?», «Ce-mi este îngăduit să sper?»“.